2026-yil
7-son

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI

ILMIY - METODIK

JURNALI

saen.uz

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
7-son

Bosh muharrir:
Shoumarov G‘ayrat Bahromovich, psixologiya fanlari doktori, akademik

Bosh muharrir o‘rinbosari:
Qodirov Umarali Do‘stqobilovich, psixologiya fanlari doktori (DSc), professor

Mas’ul kotib:
Muqimov Alisher

Texnik muharrir:
Qarshiyev Jamshid Murotaliyevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.

TAHRIR HAY’ATI:

01.00.00 – FIZIKA-MATEMATIKA FANLARI
Ayupov Shavkat Abdullayevich, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
A’zamov Abdulla, fizika-matematika fanlari doktori, akademik
Zohidov Erkin A’zamovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

02.00.00 – KIMYO FANLARI
Normaxamatov Nodirali Soxobataliyevich, kimyo fanlar doktori, professor
Tojibayev Komiljon Sharobitdinovich, kimyo fanlar doktori, akademik

03.00.00 – BIOLOGIYA FANLARI
Abdurahmonov Ibrohim Yo‘lchiyevich, biologiya fanlari doktori, akademik
Sulaymonov Botirjon Abdushukurovich, biologiya fanlari doktori, akademik

04.00.00 – GEOLOGIYA-MINERALOGIYA FANLARI
Fayziyev Abdulhaq Radjabovich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor
Husanov Sultonboy To‘xtayevich, geologiya-mineralogiya fanlari doktori, professor

05.00.00 – TEXNIKA FANLARI
Allayev Qahramon Rahimovich, texnika fanlari doktori, akademik
Majidov Inom Urishevich, texnika fanlari doktori, professor
Turobjonov Sadritdin Maxamatdinovich, texnika fanlari doktori, akademik
Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

06.00.00 – QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI
Namozov Shodmon Ergashovich, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, akademik
Shoumarov Hikmat Bahromovich, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, professor

07.00.00 – TARIX FANLARI
Ziyo Azamat Hamid o‘g‘li, tarix fanlari doktori, akademik
Sagdullayev Anatoliy Sagdullayevich, tarix fanlari doktori, akademik
Yusupova Diloram Yunusovna, tarix fanlari doktori, akademik

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI
Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, iqtisod fanlari doktori, akademik
Musayev Behzod Anvarovich, iqtisod fanlari nomzodi
To‘xliyev Nurislom, iqtisod fanlari doktori, akademik
G‘ulomov Saidahror Saidahmedovich, iqtisod fanlari doktori, akademik

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
7-son

09.00.00 – FALSAFA FANLARI
Nazarov Qiyom Normirzayevich, falsafa fanlari doktori, professor
Saifnazarov Ismoil Saifnazarovich, falsafa fanlari doktori, professor

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI
Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Shuhrat Samariddinovich, filologiya fanlari doktori, akademik
Xidirov Rajab Gulmatovich, filologiya fanlari nomzodi, dotsent (Tojikiston)

11.00.00 – GEOGRAFIYA FANLARI
Nigmatov Asqar Nigmatullayevich, geografiya fanlari doktori, professor
Tojiyeva Zulxumor Nazarovna, geografiya fanlari doktori, professor

12.00.00 – YURIDIK FANLAR
Rustamboyev Mirzayusuf Hakimovich, yuridik fanlar doktori, professor
Saidov Akmal Xolmatovich, yuridik fanlar doktori, akademik
Xolmo'minov Jumanazar Toshtemirovich, yuridik fanlar doktori, professor
Qodirov Bobiromon Bekmurodovich, yuridik fanlar doktori, professor

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI
Djurayev Risboy Haydarovich, pedagogika fanlari doktori, akademik
Ibraimov Xolboy, pedagogika fanlari doktori, akademik
Musurmonova Oynisa, pedagogika fanlari doktori, professor
Umarov Bahrom Norboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

14.00.00 – TIBBIYOT FANLARI
Akilov Xabibulla Ataullayevich, tibbiyot fanlari doktori, professor
Nazirov Feruz Gafurovich, tibbiyot fanlari doktori, akademik

15.00.00 – FARMATSEVTIKA FANLARI
Abdullabekova Viloyat Nurillabekovna, farmatsevtika fanlari doktori, professor
Tulaganov Abduqodir Abdurahmonovich, farmatsevtika fanlari doktori, professor

16.00.00 – VETERINARIYA FANLARI
Daminov Asadullo Suvonovich, veterinariya fanlari doktori, professor
Jabborov Shuhrat Abdumajidovich, veterinariya fanlari doktori, professor
G'afurov Aktam G'afurovich, veterinariya fanlari doktori, professor

17.00.00 – SAN'ATSHUNOSLIK FANLARI
Ahmedova Nigora Rahimovna, sanatshunoslik fanlari doktori, professor
Hakimov Akbar Abdullayevich, san'atshunoslik fanlari doktori, akademik

18.00.00 – ARXITEKTURA
Nozilov Dodo Avazovich, arxitektura fanlari doktori, professor
Uralov Axtam Sindarovich, arxitektura fanlari doktori, professor

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI
Abdusamatov Hasanboy Usmonjon o'g'li, psixologiya fanlari doktori, professor
Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor
Karimova Vasila Mamanosirovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Halimova Mashraboy Vohidovna, psixologiya fanlari doktori, professor
Lazar Drajeta, psixologiya fanlari doktori, professor, Belgrad, Serbiya

Karpinskiy Konstantin Viktorovich, psixologiya fanlari doktori, professor, Grodno, Belarussiya
Suletbayeva Ella Serikbayevna, psixologiya fanlari doktori, dotsent

22.00.00 – SOTSIOLOGIYA FANLARI
Bekmurodov Mansur Bobomurodovich, sotsiologiya fanlari doktori, professor
Toshmuhamedova Dilorom Gafurdjanovna, sotsiologiya fanlari doktori

23.00.00 – SIYOSIY FANLAR
Fayzullayev Alisher Omonullayevich, siyosiy fanlar doktori, professor
Hasanov Otabek Abdurashidovich, siyosiy fanlar doktori
Paxrutdinov Shukritdin Ilyasovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Omonov Baxtiyor Axtamovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Quronboyev Qahramon Qo'chqorovich, siyosiy fanlar doktori, professor
Avazov Komil Xolliyevich, siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori

24.00.00 – ISLOMSHUNOSLIK FANLARI
Ibrohimov Ne'matulla, filologiya fanlari doktori, akademik
Islomov Zohidjon Mahmudovich, filologiya fanlari doktori, professor

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI
2026-yil
7-son

UDK: 373.3.015.31:37.017

Saidova D.Sh.,
ISFT instituti
pedagogika yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

BOSHLANG‘ICH TA’LIMDA AXLOQIY QADRIYATLARNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning nazariy-uslubiy asoslari qadriyatga yo‘naltirilgan, tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va o‘zini anglashga yo‘naltirilgan yondashuvlar uyg‘unligida tahlil qilindi. O‘zbekiston Respublikasining ta’lim va tarbiya sohasida olib borayotgan siyosati, Sharq mutafakkirlari merosi hamda zamonaviy yoshlar tarbiyasi, axloqiy rivojlanish va ijtimoiy-hissiy ta’lim g‘oyalari asosida yoritildi. Ilmiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, kontekst tahlil, pedagogik modellashtirish va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullarining imkoniyatlari asoslandi. Natijada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida halollik, hurmat, mas’uliyat, adolat va mehr-oqibat kabi qadriyatlarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi uslubiy namuna taklif etildi.

Kalit so‘zlar: axloqiy qadriyatlar, boshlang‘ich ta’lim, qadriyatga yo‘naltirilgan yondashuv, zamonaviy yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy-hissiy ta’lim, oila-maktab hamkorligi, pedagogik modellashtirish.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье проанализированы теоретико-методические основы развития нравственных ценностей в начальном образовании в единстве ценностно-ориентированного, системного, личностно-ориентированного и рефлексивного подходов. Проблема освещена на основе государственной политики Республики Узбекистан в сфере образования и воспитания, наследия восточных мыслителей, а также современных идей воспитания молодёжи, нравственного развития и социально-эмоционального обучения. Обоснованы возможности анализа научной литературы, сравнительного анализа, контекстного анализа, педагогического моделирования и самоанализа. В результате предложена методическая модель, направленная на развитие у учащихся начальных классов таких ценностей, как честность, уважение, ответственность, справедливость и милосердие.

Ключевые слова: нравственные ценности, начальное образование, ценностно-ориентированный подход, современное воспитание молодёжи,

социально-эмоциональное обучение, сотрудничество семьи и школы, педагогическое моделирование.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF MORAL VALUES IN PRIMARY EDUCATION

Abstract. The article analyzes the theoretical and methodological foundations for developing moral values in primary education through the integration of value-oriented, systemic, learner-centered, and reflective approaches. The issue is examined on the basis of the educational and upbringing policy of the Republic of Uzbekistan, the heritage of Eastern thinkers, and contemporary ideas of youth upbringing, moral development, and social-emotional learning. The study substantiates the potential of scholarly literature analysis, comparative analysis, contextual analysis, pedagogical modeling, and self-analysis. As a result, a methodological model aimed at developing such values as honesty, respect, responsibility, justice, and compassion among primary school pupils is proposed.

Keywords: moral values, primary education, value-oriented approach, contemporary youth upbringing, social-emotional learning, family-school cooperation, pedagogical modeling.

Kirish. Boshlang‘ich ta’lim shaxsning intellektual, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishida poydevor vazifasini bajaradigan eng muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalarda ezgulik va yovuzlikni farqlash, me’yor va qoidalarga amal qilish, burch, adolat, halollik, hurmat, do‘stlik, mas’uliyat, vijdon hamda mehr-oqibat kabi umuminsoniy qadriyatlar haqidagi dastlabki tasavvurlar shakllanadi. Mazkur qadriyatlar bolaning kelajakdagi shaxsiy fazilatlari, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy xulq-atvorining asosini tashkil etadi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim bosqichida axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish nafaqat tarbiyaviy, balki pedagogik va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan dolzarb masala hisoblanadi.

Bolaning axloqiy rivojlanishi faqat nasihat yoki alohida tarbiyaviy tadbirlar orqali emas, balki o‘quv jarayonining mazmuni, o‘qituvchining shaxsiy namunasi, sinfdagi psixologik muhit, tengdoshlari bilan muloqoti, oiladagi tarbiya hamda jamiyatda mavjud ijtimoiy-madaniy qadriyatlar ta’sirida amalga oshadi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari kuzatish, taqlid qilish va hissiy idrok etish orqali axloqiy me’yorlarni o‘zlashtiradilar. Shuning uchun axloqiy tarbiya barcha fanlar, sinfdan tashqari mashg‘ulotlar va maktabning umumiy tarbiyaviy muhiti bilan uzviy bog‘langan, ilmiy asoslangan hamda tizimli pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’limning asosiy maqsadlaridan biri sifatida har tomonlama barkamol, yuksak ma’naviyatli va

mas'uliyatli shaxsni tarbiyalash belgilangan. Shuningdek, **"Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi"**da ma'naviy-axloqiy tarbiya uzluksiz jarayon sifatida oilada, maktabda, mahallada va keng jamoatchilik hamkorligida amalga oshirilishi zarurligi ta'kidlanadi. Bu esa boshlang'ich ta'limda axloqiy qadriyatlarni shakllantirishni ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etish imkonini beradi.

Mavzuning dolzarbligi zamonaviy axborot-kommunikatsiya muhitining kengayishi bilan yanada ortib bormoqda. Bugungi kunda bolalar axloqiy me'yorlar va xulq-atvor namunalarini nafaqat oila va maktabdan, balki internet, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar, ommaviy axborot vositalari hamda virtual muloqot muhiti orqali ham o'zlashtirmoqda. Mazkur axborot oqimi ijobiy imkoniyatlar bilan bir qatorda, axloqiy qadriyatlarning noto'g'ri talqin qilinishi, tajovuzkorlik, individualizm va iste'molchilik kayfiyatining kuchayishi kabi salbiy ta'sirlarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axloqiy tanlovni ongli amalga oshirish, hamdardlik, bag'rikenglik, mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biriga aylanmoqda.

Xalqaro ilmiy tadqiqotlar ham boshlang'ich ta'lim davrida ijtimoiy-hissiy ta'lim (Social and Emotional Learning – SEL) dasturlarini joriy etish o'quvchilarning axloqiy xulq-atvori, hissiy barqarorligi, muloqot madaniyati va ta'lim natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar o'quvchilarda o'zini boshqarish, hamkorlik qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish hamda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa axloqiy tarbiyaning faqat nazariy bilim emas, balki amaliy hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish vositasi ekanligini ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich ta'limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini ilmiy jihatdan tahlil qilish, qadriyatga yo'naltirilgan, tizimli, shaxsga yo'naltirilgan hamda ijtimoiy-hissiy yondashuvlarning o'zaro uyg'unligini asoslash, shuningdek, ularni pedagogik amaliyotga tatbiq etishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi boshlang'ich ta'limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini tahlil qilish, zamonaviy ilmiy yondashuvlarni tizimlashtirish hamda pedagogik amaliyotda qo'llash mumkin bo'lgan ilmiy-uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. Axloqiy qadriyat tushunchasi falsafa, psixologiya va pedagogika fanlarining muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Falsafiy nuqtayi nazardan axloqiy qadriyatlar insonning xulq-atvori va faoliyatini baholashga xizmat qiluvchi ma'naviy mezonlar tizimini ifodalaydi. Ular ezgulik va yovuzlik, adolat va adolatsizlik, burch va mas'uliyat kabi umuminsoniy tushunchalar orqali namoyon bo'ladi. Pedagogik jihatdan esa axloqiy qadriyatlar shaxsning jamiyatda o'zini tutishi, ijtimoiy munosabatlarni yo'lga qo'yishi, mas'uliyatli qarorlar qabul

qilishi hamda o‘z xatti-harakatlarini axloqiy me’yorlar asosida boshqarish qobiliyatini shakllantiruvchi muhim omil hisoblanadi. Boshlang‘ich maktab yoshidagi o‘quvchilarda halollik, adolat, hurmat, vijdon, mehr-oqibat, bag‘rikenglik, mas’uliyat va insonparvarlik kabi qadriyatlar alohida tushunchalar sifatida emas, balki kundalik hayotiy tajribalar, muloqot va amaliy faoliyat jarayonida o‘zaro uyg‘un holda shakllanadi.

Sharq mutafakkirlari asarlarida axloqiy tarbiya inson kamolotining ajralmas qismi sifatida talqin etilgan. Abu Nasr Forobiy “Fozil odamlar shahri” asarida komil insonni tarbiyalashning asosini ezgulik, adolat, ilm-ma’rifat va yuksak axloq tashkil etishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, jamiyat taraqqiyoti avvalo axloqan barkamol shaxslarni tarbiyalash bilan chambarchas bog‘liq [3]. Abdulla Avloniy esa “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarbiyani inson hayotidagi eng muhim omil sifatida baholab, "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot masalasidir", deya ta’kidlaydi [4]. Ushbu qarashlar bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan bo‘lib, axloqiy qadriyatlarni bolaga tayyor qoida sifatida singdirish emas, balki oila, maktab, jamiyat va shaxsiy tajriba uyg‘unligida shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogika va rivojlanish psixologiyasida axloqiy rivojlanishning ilmiy asoslari keng tadqiq etilgan. J. Piaget bolalarda axloqiy tafakkurning shakllanishini ularning intellektual rivojlanishi, o‘yin faoliyati hamda tengdoshlari bilan hamkorligi orqali izohlaydi. Olimning fikricha, kichik yoshdagi bolalar dastlab qoidalarga tashqi talab sifatida qarasalar, keyinchalik ularning mazmunini anglab, mustaqil axloqiy baho bera boshlaydilar [8]. L. Kohlberg esa axloqiy rivojlanish nazariyasida axloqiy fikrlash evolyutsiyasini uch daraja va olti bosqich orqali izohlab, bolaning axloqiy qaror qabul qilish jarayoni yosh, ijtimoiy tajriba va ta’lim ta’sirida takomillashib borishini asoslaydi [6]. Ushbu nazariyalar boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning psixologik asoslarini belgilashda muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi.

L. S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida esa bolaning shaxs sifatida shakllanishi ijtimoiy muloqot va hamkorlik faoliyati bilan uzviy bog‘liq ekanligi asoslab berilgan. Olim tomonidan ilgari surilgan **"yaqin rivojlanish zonasi"** konsepsiyasi axloqiy qadriyatlarning ham kattalar va tengdoshlar bilan o‘zaro muloqot, birgalikdagi faoliyat hamda madaniy vositalar orqali shakllanishini tushuntiradi [7]. Bu yondashuv boshlang‘ich ta’limda o‘qituvchining faqat bilim beruvchi emas, balki axloqiy yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi, muammoli vaziyatlarni tashkil etuvchi va o‘quvchini mustaqil axloqiy xulosa chiqarishga yo‘naltiruvchi shaxs sifatidagi rolini yanada kuchaytiradi.

Shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan zamonaviy tadqiqotlarda T. Lickona axloqiy tarbiyaning asosini hurmat va mas’uliyat qadriyatlari tashkil etishini ta’kidlaydi. U axloqiy tarbiya bilim, hissiyot va xulq-atvorning uzviy birligiga asoslanishi kerakligini qayd etadi [5]. M. Berkowitz va M. Bier tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa axloqiy tarbiya samaradorligi maktabning umumiy madaniy muhiti, o‘qituvchining shaxsiy namunasi, ota-onalar bilan hamkorlik va

o‘quvchilarning ijtimoiy faoliyatdagi ishtiroki bilan bevosita bog‘liqligi ilmiy asoslangan [11]. Ularning fikricha, axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish faqat alohida fan yoki tarbiyaviy mashg‘ulotlar doirasida emas, balki butun ta’lim muhiti orqali amalga oshirilgandagina yuqori natija beradi.

So‘nggi yillarda ijtimoiy-hissiy ta’lim (Social and Emotional Learning – SEL) konsepsiyasi axloqiy tarbiyaning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. CASEL va UNESCO tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o‘quvchilarning o‘zini anglash, o‘z his-tuyg‘ularini boshqarish, boshqalarga nisbatan hamdardlik bildirish, samarali muloqot qilish hamda mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish axloqiy tarbiyaning ajralmas qismi ekanligi ta’kidlanadi [9; 10]. Mazkur yondashuv o‘quvchilarda nafaqat axloqiy bilimlarni, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash kompetensiyasini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish murakkab va ko‘p omilli pedagogik jarayon bo‘lib, u falsafiy, psixologik va pedagogik yondashuvlarning o‘zaro integratsiyasini talab etadi. Milliy ma’naviy meros yosh avlodda vatanparvarlik, kattalarga hurmat, oila va jamiyat oldidagi mas’uliyat, mehr-oqibat va insonparvarlik fazilatlarini shakllantirishga xizmat qilsa, zamonaviy xalqaro pedagogik konsepsiyalar axloqiy qadriyatlarni o‘quvchining mustaqil fikrlashi, tanqidiy yondashuvi, ijtimoiy-hissiy kompetensiyalari hamda ongli axloqiy tanlov qilish qobiliyati bilan bog‘laydi. Shu bois boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning samarali modeli milliy pedagogik an’analar va zamonaviy ilmiy yondashuvlarning uyg‘unligiga asoslanishi zarur. Bu esa o‘quvchilarda nafaqat axloqiy bilimlarni, balki ularni kundalik hayotda ongli ravishda qo‘llash ko‘nikmalarini ham shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada ilmiy adabiyotlar tahlili, qiyosiy tahlil, kontekst tahlil, pedagogik modellashtirish va o‘z-o‘zini tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Mazkur usullar axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish tajriba-sinov natijalarini avvalo nazariy yondashuvlar va uslubiy imkoniyatlarni tizimlashtirish orqali asoslandi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili axloqiy tarbiya, axloqiy rivojlanish, xarakter tarbiyasi, ijtimoiy-hissiy ta’lim va oila-maktab hamkorligi bo‘yicha manbalarni umumlashtirishga xizmat qildi. Qiyosiy tahlil milliy pedagogik meros bilan zamonaviy xalqaro yondashuvlar o‘rtasidagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlash imkonini berdi. Kontekst tahlil darsliklar, sinf soati ishlanmalari va tarbiyaviy materiallarda qadriyatlarning qanday ifodalanishini o‘rganishda qo‘llanishi mumkin bo‘lgan usul sifatida asoslandi. Pedagogik modellashtirish esa boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish jarayonini tarkibiy qismlar, bosqichlar va pedagogik shartlar bilan ifodalashga yordam berdi. Har bir usulning qo‘llanish chegarasi mavjud. Masalan, adabiyotlar tahlili nazariy xulosalarni beradi, biroq o‘quvchi xulqining real dinamikasini to‘liq ko‘rsatmaydi. Kontekst tahlil o‘quv

materiallaridagi qadriyat mazmunini aniqlaydi, ammo bola bu mazmunni qanday qabul qilayotganini alohida kuzatuv yoki suhbat talab qiladi. Kuzatuv metodi tabiiy xulqni qayd etishga qulay, lekin kuzatuvchining subyektiv talqini ta'sirini kamaytirish uchun aniq mezonlar ishlab chiqilishi zarur. Shuning uchun ham axloqiy qadriyatlarni o'rganishda bir qancha o'zaro to'ldiruvchi metodlarni tizim sifatida qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Natijalar tahlili. Tahlil natijasida boshlang'ich ta'limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning uslubiy namunasi nazariy ishlab chiqildi. Namunaviy modelning markazida o'quvchining axloqiy tanlovi turadi. Chunki qadriyat shunchaki eslab qolingan qoida emas; u real vaziyatda tanlov qilish, tanlov oqibatini anglash va o'z xatti-harakatini baholash jarayonida ichki e'tiqodga aylanadi. Namunaviy model maqsad, mazmun, usul, faoliyat, hamkorlik va o'zini tahlil qilish tarkibiy qismlaridan iborat.

Maqsad tarkibiy qismi o'quvchida halollik, hurmat, adolat, mas'uliyat, mehr-oqibat va hamkorlik qadriyatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Mazmun tarkibiy qismi dars mavzulari, bolalar adabiyoti, hayotiy voqealar, sinf qoidalari, milliy an'analar va ijtimoiy-hissiy vazifalarni o'z ichiga oladi. Usul tarkibiy qismida suhbat, muammoli vaziyat, rolli o'yin, guruhli vazifalar, hikoya tahlili, murakkab axloqiy tanlov va amaliy topshiriqlardan foydalanish ko'zda tutiladi.

Namunaviy modelning muhim sharti - oila va maktab hamkorligidir. Boshlang'ich sinfda bu hamkorlik ota-onalar yig'ilishi bilangina cheklanmasligi kerak. "Haftaning qadriyati", uyda bajariladigan kichik tarbiyaviy topshiriqlar, ota-onalar uchun qisqa tavsiyalar, birgalikda kitob o'qish va oilaviy suhbatlar axloqiy mazmunni maktabdan oilaga, oiladan maktabga uzatadi.

1-jadval. Boshlang'ich ta'limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish namunasining tarkibiy qismlari

Tarkibiy qism	Mazmuni	Metodlar	Kutiladigan natija
Maqsad	Axloqiy tanlov, mas'uliyat va hamdardlikni rivojlantirish	Maqsadli tarbiyaviy vazifa, sinf qoidalari	Qadriyatli yo'nalish
Mazmun	Halollik, hurmat, adolat, mehr-oqibat, hamkorlik	Matn tahlili, hayotiy voqea, bolalar adabiyoti	Qadriyat tasavvurlari
Faoliyat	O'quvchining amaliy ishtiroki va ijtimoiy tajribasi	Rolli o'yin, guruhli vazifa, murakkab axloqiy tanlov	Xulqiy ko'nikma

Hamkorlik	Oila, maktab va mahalla talablarining uyg‘unligi	Ota-onalar bilan topshiriq, haftalik vazifa	Barqaror tarbiyaviy muhit
O‘zini tahlil qilish	Xatti-harakat oqibatini anglash va baholash	O‘zini tahlil qilish savollari, kuzatuv kundaligi	O‘zini tahlil qilish

Namunani amaliyotga joriy etishda o‘qituvchi shaxsiy namunasi alohida ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich yoshdagi bola o‘qituvchining gapidan ko‘ra uning munosabatini, adolatli baholashini, va’dasiga sodiqligini va sinfdagi nizolarni qanday hal qilishini tezroq o‘zlashtiradi. Shu sababli axloqiy tarbiya darsdan tashqari “qo‘shimcha” ish emas, balki har bir pedagogik vaziyatning ichki mazmuni sifatida qaralishi kerak.

Baholash masalasida ham ehtiyotkor yondashuv zarur. Axloqiy tarbiyada baholash bolaning shaxsini “yaxshi” yoki “yomon” deb tamg‘alashga emas, ijobiy o‘zgarishni ko‘rish, xatoni anglash, kechirim so‘rash, yordam berish va mas’uliyatni qabul qilish kabi kichik siljishlarni qayd etishga xizmat qilishi kerak. Shu ma’noda kuzatuv mezonlari xulqiy namoyon, muloqot madaniyati, hamkorlikka tayyorlik va o‘zini tahlil qilish fikrlari asosida ishlab chiqilishi mumkin.

Muhokama. Olingan nazariy xulosalar boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish ko‘p bosqichli va murakkab jarayonligini ko‘rsatadi. Bir tomondan, milliy tarbiya an’analari bolaning oila, mahalla, kattalar va Vatan oldidagi mas’uliyatini kuchaytiradi. Ikkinchi tomondan, zamonaviy yosh tarbiyasi va ijtimoiy-hissiy ta’lim yondashuvlari qadriyatlarni faqat tashqi intizom talabi sifatida emas, balki ichki anglash, hamdardlik va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmasi sifatida talqin qiladi. Bu ikki yo‘nalish bir-birini to‘ldiradi.

Durlak va hammualliflarining olib borgan tadqiqotlarida ijtimoiy-hissiy ta’lim dasturlarining o‘quvchilarda ijtimoiy xulq va hissiy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi samaradorligini ko‘rsatadi [9]. Taylor va hammualliflarining tadqiqotlarida esa maktablardagi ijtimoiy-hissiy ta’lim dasturlari uzoq muddatli ijobiy rivojlanish bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi [10]. Bu natijalar boshlang‘ich ta’limdagi axloqiy tarbiyani alohida “tarbiyaviy soat”ga qisqartirish emas, balki dars mazmuni, muloqot, guruhli vazifalar va o‘zini tahlil qilish bilan uyg‘unlashtirish zarurligini tasdiqlaydi.

Kohlberg, Piaget va Vygotskiy qarashlarida boshlang‘ich sinf o‘quvchisining axloqiy fikrlashi hali rivojlanish jarayonida ekanini ko‘rsatadi [6; 7; 8]. Demak, o‘qituvchi boshlang‘ich sinf o‘quvchisidan yetuk axloqiy hukm kutmasligi, balki uni savol berish, vaziyatni tahlil qilish, tengdoshining hissiyotini tushunish va o‘z xatti-harakatini qayta ko‘rib chiqish kabi yo‘naltiruvchi faoliyatni tizimli olib borishi kerak. Bunda rolli o‘yin, murakkab axloqiy tanlov, guruhli muhokama va o‘zini tahlil qilish savollari samarali uslubiy vosita bo‘la oladi.

Maqola asosan nazariy-uslubiy taxlilga asoslangan bo‘lib unda taklif etilgan metodik model samaradorligini real sinf sharoitida tashxislash, kuzatuv, suhbat, ota-

onalar fikri va o‘quvchining o‘zini tahlil qilishi orqali tekshirish keyingi tadqiqotlar vazifasi bo‘lib qoladi. Shuningdek, kelgusida darsliklardagi axloqiy qadriyatlar ifodasini mazmuniy tahlil qilish, kuzatuv mezonlarini ishlab chiqish va boshlang‘ich sinflarda amaliy sinovdan o‘tkazish zarur.

Xulosa. Boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish o‘quvchilarning ma’naviy kamoloti, ijtimoiy moslashuvi hamda mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning muhim pedagogik shartlaridan biridir. Aynan boshlang‘ich maktab yoshida bolalarda halollik, adolat, hurmat, mas’uliyat, mehr-oqibat, bag‘rikenglik, hamkorlik va vatanparvarlik kabi umuminsoniy hamda milliy qadriyatlarning dastlabki asoslari shakllanadi. Shu bois ushbu davrda olib boriladigan tarbiyaviy faoliyat bolaning keyingi shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy tahlillar axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish jarayoni qadriyatga yo‘naltirilgan, tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan hamda o‘zini anglashga yo‘naltirilgan pedagogik yondashuvlarning uyg‘unligi asosida samarali tashkil etilishini ko‘rsatdi. Axloqiy qadriyatlar o‘quvchiga tayyor qoida yoki talab sifatida emas, balki hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish, muloqot, hamkorlikdagi faoliyat, shaxsiy tajriba, o‘qituvchi namunasi hamda refleksiya jarayonlari orqali singdirilgandagina barqaror xulq-atvor mezoniga aylanadi. Shu jihatdan zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy yondashuvi va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Nazariy manbalar tahlili milliy pedagogik meros va zamonaviy xalqaro ilmiy yondashuvlar o‘rtasida uzviy uyg‘unlik mavjudligini tasdiqladi. Abu Nasr Forobiy va Abdulla Avloniy ta’limotlari axloqiy tarbiyaning ma’naviy-falsafiy asoslarini belgilab bersa, J. Piaget, L. S. Vygotskiy, L. Kohlberg, T. Lickona, M. Berkowitz, J. Durlak, R. Taylor hamda J. Epsteinlarning ilmiy ishlari axloqiy rivojlanish, ijtimoiy-hissiy ta’lim, shaxsiy fazilatlarni tarbiyalash va oila–maktab hamkorligining ilmiy-metodik asoslarini yoritib beradi. Mazkur nazariy qarashlarning integratsiyasi boshlang‘ich ta’limda axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishning samarali modelini yaratish imkonini beradi.

Tadqiqot natijasida ishlab chiqilgan uslubiy model maqsad, mazmun, pedagogik metodlar, o‘quv faoliyati, oila va maktab hamkorligi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zini o‘zi tahlil qilishi va baholashini qamrab oluvchi o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan iborat yaxlit tizim sifatida tavsiya etildi. Mazkur model axloqiy qadriyatlarni alohida tarbiyaviy tadbirlar doirasida emas, balki barcha fanlar mazmuni, sinfdan va maktabdan tashqari faoliyat hamda ijtimoiy muhit bilan integratsiyalashgan holda rivojlantirish imkonini beradi. Bunday yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida nafaqat axloqiy bilimlarni, balki ularni kundalik hayotda amaliy qo‘llash ko‘nikmalarini ham shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida axloqiy tarbiya mazmunini raqamli madaniyat, media savodxonlik, internet makonida mas’uliyatli

xulq-atvor, kiberxavfsizlik va raqamli etikaga oid kompetensiyalar bilan boyitish zarurati tobora ortib bormoqda. Bu esa boshlang‘ich ta’lim tizimida axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish bo‘yicha innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni taqozo etadi.

Kelgusidagi ilmiy izlanishlarda taklif etilgan nazariy-uslubiy modelning eksperimental samaradorligini sinovdan o‘tkazish, axloqiy qadriyatlarning shakllanish darajasini baholash mezonlari va diagnostik indikatorlarini ishlab chiqish, shuningdek, raqamli pedagogik vositalardan foydalangan holda axloqiy tarbiya samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalarni takomillashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni**.** O‘RQ–637-son, 2020-yil 23-sentabr. – Toshkent. – URL: https://lex.uz/docs/5013007 (murojaat qilingan sana: 10.05.2026).
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. 1059-son, 2019-yil 31-dekabr. – Toshkent. – URL: https://lex.uz/docs/4676839 (murojaat qilingan sana: 10.05.2026).
3. Forobiy, A. N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2016. – 320 b.
4. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Cho‘lpon, 1992. – 160 b.
5. Lickona, T. Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility. – New York: Bantam Books, 1991. – 496 p.
6. Kohlberg, L. Essays on Moral Development. Vol. 1: The Philosophy of Moral Development. – San Francisco: Harper & Row, 1981. – 441 p.
7. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge (MA): Harvard University Press, 1978. – 159 p.
8. Piaget, J. The Moral Judgment of the Child. – London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., 1932. – 416 p.
9. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. The Impact of Enhancing Students’ Social and Emotional Learning: A Meta-Analysis of School-Based Universal Interventions // *Child Development*. – 2011. – Vol. 82, No. 1. – P. 405–432.
10. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning (CASEL). *What Is SEL?* – Chicago: CASEL, 2023. – URL: https://casel.org/what-is-sel/ (murojaat qilingan sana: 10.05.2026).
11. Epstein, J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. – 3rd ed. – New York: Routledge, 2018. – 518 p.

FAN VA TA'LIM YANGILIKLARI
JURNALI

2026-yil
7-son

Muassis - "FAN VA INNOVATSIYA YANGILIKLARI" MCHJ
Jurnal hamkori - «PROFI UNIVERSITY»

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2024-yil 24-may kuni № 454068-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 1 oyda bir marta o'zbek, tojik, qozoq, qirg'iz, qoraqalpoq, rus va ingliz tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 190110, Toshkent shahri Uchtepa tumani, Bog'iston MFY, 14-mavze, 8-uy.

Telefonlar: +998 90 749 00 00
+998 90 749 77 77
+998 91 902 05 01
E-mail: saen_2024@mail.ru
Jurnal sayti: www.saen.uz
Telegram kanali: **https://t.me/saen_2024**

Maqolada keltirilgan fakt va ma'lumotlarning to'g'riligi uchun mualliflar mas'uldirlar.

"Fan va ta'lim yangiliklari" ilmiy-amaliy jurnali Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining qarori (25.08.2025 y., №374/5) bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

ISSN: 3093-8694